

MİLLİYET GAZETESİ GÜNCEİYLE
SERBEST CUMHURİYET FİRKASI

Fadime TOSİK DİNÇ

© Copyright 2023

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN
978-625-399-347-4

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Akademisyen Dizgi Ünitesi

Kitap Adı
Milliyet Gazetesi Güncesiyle
Serbest Cumhuriyet Fırkası

Yayıncı Sertifika No
47518

Yazar
Fadime TOSİK DİNÇ
ORCID iD: 0000-0002-8580-5910

Baskı ve Cilt
Vadi Matbaacılık

Yayın Koordinatörü
Yasin DİLMEN

Bisac Code
EDU000000

DOI
10.37609/akya.2779

Kütüphane Kimlik Kartı
Tosik Dinç, Fadime.

Milliyet Gazetesi Güncesiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası / Fadime Tosik Dinç.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2023.

124 s. ; 135x210 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253993474

1. Eğitim.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi AŞ

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Türk siyasal hayatında kısa ömürlü olup ama iz bırakmış bir hareket olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 99 gün süren macerası ile üzerinden yüz yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen bugün hala tartışılmakta ve araştırmalara konu edilmektedir. Türkiye’de cumhuriyet rejiminin yerleştirilme çabalarının yoğunluk kazandığı bir dönemde genel dünya siyasetiyle uyumlu olma düşüncesinin etkisiyle ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün arzusuyla yola çıkılarak hayata sokulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, bizzat Gazi tarafından en yakın arkadaşlarından Fethi Bey’in liderliğine emanet edilerek kurulmuştur.

Cumhurbaşkanı ve kurucu lider Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğindeki Cumhuriyet Halk Fırkası ile uyumlu çalışması öngörülen fırka, kısa sürede iktidarın bütün muhaliflerinin ilgi odağı ve toplanma noktası haline gelmiştir. Bu durum Halk Fırkası yetkililerini, Başvekil İsmet Paşa’yı ve iktidar destekçisi basın yayın organlarını çok rahatsız etmiş, onları geleceklere konusunda endişeye düşürmüştür. Bu yüzden fırka kuruluşunun ilk haftalarından itibaren ağır baskılara ve sert eleştirilere maruz kalmış, adeta kısıp alınmıştır. İktidar partisi ve destekçisi gazetecilerin muhalefete karşı ağır muhalefeti sonuç vermiş; kısa siyasal yaşamında başarılı sayılacak sonuçlar almasına rağmen partinin sonu gelmiştir.

Özellikle, kuruluş sürecinin başlarında iki partili siyasal yaşamda tarafsız kalacağı sözünü veren Gazi Paşa’nın, gelişmeler ve CHF ile destekçileri olan gazetecilerin baskıları sonucunda tarafsızlığından vazgeçmesi, parti lideri Fethi Bey’de Gazi Paşa ile karşı karşıya kalacağı ve çatışma ortamına taşıyacağı endişesi doğmuştur. Bu endişenin ağır etkisi altında kalan Fethi Bey, Gazi

Paşa ile karşı karşıya gelmektense partisini feshetmeyi tercih etmiştir. Yaşanan tüm bu süreçlerden sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası 99 günlük bir maceranın ardından kapanmıştır. Fethi Bey, Başvekilliği döneminde Şeyh Sait isyanının çıkmasının hemen sonrasında dönemdeki muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderlerine tavsiye ettiği “partiyi feshetme” fikrini bu dönemde kendisi, kendi partisi için uygulamıştır. Yani, bir bakıma tarih tekerrür etmiştir.

Bu çalışma, parti, dönem ve konu ile ilgili birçok kaynağa dayandırılmış olmasına rağmen özellikle Milliyet gazetesi güncesi takip edilerek gerçekleştirilmiştir. Dönemin hem etkili gazetelerinden olması, hem de iktidar partisini kayıtsız şartsız destekliyor olması Milliyet gazetesi izleğinin tercih edilmesinin ana nedeni olmuştur. Bu çalışmaya katkı sunan Dr. Mehmet Emin DİNÇ ile Dr. İbrahim DOYUMĞAÇ’a teşekkür ediyorum. Okuyucuya yararlı olması dileğiyle...

Dr. Fadime TOSİK DİNÇ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI FİKRİNİN DOĞUŞU

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulma Gerekçeleri	15
2. Ali Fethi Bey'in Türkiye'ye Gelişi ve İlk Gelişmeler	17
3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu	18
4. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programı ve Tüzüğü	28
5. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşkilatlanması	32

BÖLÜM 2

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI-CUMHURİYET HALK FIRKASI YARIŞ VE REKABET DÖNEMİ

1. Milliyet Gazetesinin Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Karşısındaki Tutumu	39
2. Serbest Cumhuriyet Fırkası'na Yönelik Eleştirilerin Başlaması: Muhalefete Muhalefet	47
3. Fethi Bey'in Batı Anadolu Gezisi ve Yankıları	53
3.1. İzmir Olayları	55
3.2. CHF Yanlısı Basının Gazi'yi Etkileme Çabaları ve Sonucu	58
3.3. Fethi Bey'in İzmir Nutku	61
3.4. Fethi Bey'in Manisa, Aydın ve Balıkesir Gezileri	64

BÖLÜM 3

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KAPANMA SÜRECİ VE SONU

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Destekçisi Basına Baskılar	69
2. İsmet Paşa Hükümetinin İstifası ve SCF'nin Meclisteki Çalışmaları	72
3. 1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Cumhuriyet Fırkası	84
4. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Lağvedilmesi.....	100
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	113

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
A-RMHC	:Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
c.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SCF	:Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF	:Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
 BCA., 30.10.0.0.8.48.7.
 BCA., 30.10.0.0.82.536.29.
 BCA., 490.01.0.0.1.4.11.
 BCA., 490.01.0.0.1.4.12.
 BCA., 490.01.0.0.286.1146.1.
 BCA., 490.01.0.0.435.1804.1.
 BCA., 490.01.0.0.435.1804.2.2.
 BCA., 490.01.0.0.435.1804.2.17.
 BCA., 490.01.0.0.435.184.2.14.
 BCA., 490.01.0.0.435.184.2.34.37.
 BCA., 490.01.0.0.435.184.2.38.42.

2. Resmi Yayınlar

- Resmi Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930.
Serbest Cumhuriyet Fırkasının Yasası, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1930.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 3, Birleşim: 81. Oturum: 1, c. 21, (22.09.1930),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d03/c021/tbmm03021081.pdf>, Erişim tarihi: 28. 01. 2023.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 3, Birleşim: 82. Oturum: 1, c. 21, (25.09.1930),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d03/c021/tbmm03021082.pdf>, Erişim tarihi: 29. 01. 2023.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 3, Birleşim: 84. Oturum: 1, c. 21, (02.10.1930),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d03/c021/tbmm03021084.pdf>, Erişim tarihi: 29. 01. 2023.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 3, Birleşim: 1. Oturum: 1, c. 22, (01.11.1930),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d03/c022/tbmm03022001.pdf>, Erişim tarihi: 30. 01. 2023.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:3, Birleşim:3, Oturum: 2, c. 22, (06.11.1930),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d03/c022/tbmm03022003.pdf>, Erişim tarihi: 30. 01. 2023.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 3: Birleşim:5, Oturum: 2, c. 22, (15.11.1930),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/TBMM/d03/c022/tbmm03022005.pdf>, Erişim tarihi: 31. 01. 2023.

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- AĞAOĞLU Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969.
- ASLAN Taner, İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, *Bilgi*, S. 47, (Güz-2008), s.79-120.
- ATATÜRK Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (yay. haz. Z. Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1994.
- (ATAY) Falih Rıfki, "Yeni Fırka Doğarken, *Milliyet*, 17 Ağustos 1930.
- (ATAY) Falih Rıfki, "Bizim politikamız", *Milliyet*, 26 Ağustos 1930.
- (ATAY) Falih Rıfki, "Bir tebliğ", *Milliyet*, 12 Eylül 1930.
- (ATAY) Falih Rıfki, "Mazlum ve Maznun", *Milliyet*, 16 Eylül 1930.
- (ATAY) Falih Rıfki, "Uçurumun dibinde" *Milliyet*, 11 Kasım 1930.
- AVŞAR Abdülhamit, *Serbest Cumhuriyet Fırkası- Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.
- BAŞAR Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, Tan Matbaası, İstanbul 1945.
- BULUT Engin Çağdaş, "Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 21, (Bahar 2015), s. 83-110.
- ÇAPARLAR Mehmet, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Akdeniz Teşkilatlanması ve Faaliyetleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2020.
- (ÇİNER), Sivas Mebusu Remzi, "S.C. Fırkasının tenkitleri karşısında", *Milliyet*, 28 Ağustos 1930.
- DEMİREL Ahmet, *İlk Meclisin Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- DEMİREL Ahmet, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- DEMİREL Ahmet, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- ELYİĞİT Gamze, *Serbest Cumhuriyet Fırkasının Karadeniz Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2021.
- EMRENCE Cem, *Serbest Cumhuriyet Fırkası-99 Günlük Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 85, 167.
- ERER Tekin, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.
- GÖKBAYIR Satılmış, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 3. S. 1, s. 61-96.
- GÖKTÜRK Gökhan, "Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri", *Sosyoloji Konferansları*, No: 54, (2016-2), s. 245-273.
- (KARAOŞMANOĞLU) Yakup Kadri, "Fesihten Sonra", *Milliyet*, 22 Kasım 1930.
- KARPAT Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- KIZILTAN Yılmaz, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 1 (2006), s. 251-272.

- KOÇ İlknur, *Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul Teşkilatı ve Azınlıklar*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2018.
- KOÇAK Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- KUTAY Cemal,(Der) *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.
- İLMEN Süreyya, *Dört ay yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul 1951.
- OKTAR Osman & SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, (Der.) *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.
- ÖZTÜRK Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, c. I, TBMM Yayınları, Ankara 1993.
- SARIBAY Ali Yaşar, *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, Bursa 2001.
- SOYAK Hasan Rıza *Atatürk'ten Hatıralar*, c. 2, Yapı Kredi Bankası, İstanbul 1973.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut "Yeni safha", *Milliyet*, 16 Ağustos 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Bir hakikat" *Milliyet*, 22 Ağustos 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Hakikati Unutmayalım" *Milliyet*, 24 Ağustos 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Fırkamız ekseriyette kaldıkça.." *Milliyet*, 25 Ağustos 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut "Rüşvet", *Milliyet*, 28 Ağustos 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Karşı karşıya..", *Milliyet*, 31 Ağustos 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Hiçbir tehlike yoktur", *Milliyet*, 4 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Muarızlarımız bilmelidirler ki iktisadî zaferlerde ancak askerî ve siyasî sağlam vaziyetlere istinaden inkişaf edebilir" *Milliyet*, 5 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Fethi Bey tekzip ediyor. Fakat geç kaldı!" *Milliyet*, 6 Eylül 1930.
- (SOYDAN), Siirt Mebusu Mahmut, "Söz Fethi beyindir!", *Milliyet*, 7 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Fırkalar karşısında Gazi", *Milliyet*, 8 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Ölçüsüz Sözler", *Milliyet*, 10 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut "Prensipler üzerindeyiz!", *Milliyet*, 11 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Ben tahrif etmiyorum; onlar mugalâta yapıyorlar!", *Milliyet*, 13 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Yeni fırka ve vergiler", *Milliyet*, 21 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Buhran", *Milliyet*, 27 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Fırkamız", *Milliyet*, 29 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Fırkamızın kuvveti", *Milliyet*, 30 Eylül 1930.
- (SOYDAN) Siirt Mebusu Mahmut, "Mecliste", *Milliyet*, 2 Ekim 1930.
- TÖKİN F. Hüsrev, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yayınları, İstanbul 1965.

- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1952.
- TUNCAY Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- URAN Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.
- UYAR Hakkı, *Türkiye’de Tek Parti Dönemi’nde İktidar ve Muhalefet*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1998.
- YETKİN Çetin, *Atatürk’ün “Vatana İhanet”le Suçlandığı S.C.F Olayları*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.
- YILMAZ Ahmet Yusuf, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2019.
- ZÜRCHER Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, (Çev. Gül Çağalı Güven) Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1981.
- ZÜRCHER Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

4. Gazeteler

Cumhuriyet
Milliyet
Yarın